

**CONSIDERAȚII ASUPRA LOCUIRII DACICE
PE TERITORIUL JUDEȚULUI BISTRIȚA-NĂȘAUD
(SEC. II Î. CH. — I D. CH.)**

EUCIAN VAIDA

Mărturiile arheologice scoase la lumină în județul Bistrița-Năsăud, se datează începând cu paleoliticul superior și se continuă, fără întrerupere, pe parcursul tuturor perioadelor istorice, nelipsind desigur nici cele aparținând epocii dacice.

Prin comparație cu alte zone ale Daciei care, prin vestigiile lor din această epocă, au atras în mod aparte și constant atenția cercetătorilor și arheologilor preocupați de studiul civilizației dacice, teritoriul județului Bistrița-Năsăud, datorită apariției limitate a unor asemenea vestigii, a fost aproape total neglijat. Semnificativ în acest sens este faptul că nici una dintre lucrările ieșite de sub tipar, concepute ca monografii regionale și care vizează unul sau altul din teritoriile Daciei, nu cuprind și spațiul geografic al județului Bistrița-Năsăud.

Prezentul articol dorește să pledeze pentru această zonă care prin specificul descoperirilor arheologice prezintă totuși un interes aparte și care, fără îndoială, merită o atenție sporită. În valorificarea elementelor cunoscute, pentru o cât mai clară și completă înțelegere a epocii Latène pe meleagurile bistrițene și năsăudene, s-a făcut în mod constant comparația cu descoperirile corespunzătoare din celelalte părți ale Daciei, urmărindu-se unitatea de civilizație în ținuturile locuite de strămoșii noștri.

Se pot evidenția două perioade majore în istoria județului pentru epoca dacică. O primă perioadă ar corespunde începutului celei de-a doua epoci a fierului și este legată de prezența efectivă a elemen-

tului celtic în zonă. În cursul secolului al III—II î. Ch. s-a petrecut procesul de cristalizare definitivă a culturii dacice, la îmbogățirea căreia un rol de seamă a revenit și celților. În această etapă metalurgia fierului se generalizează, iar roata omlarului era din plin folosită de către daci. Marile necropole celtice și daco-celtice, precum și așezările în care ceramica dacică se află în vecinătatea imediată a celei celtice, atestă o serie de contacte între cele două culturi, legături care vor duce la influențe reciproce. Urmele celtice din acest spațiu datează din vremea primelor infiltrări în Transilvania atestate prin mormintele aparținând fazei Latène B, de la Archiud¹, de asemenea necropola de la Fântânele², urmează, din punct de vedere cronologic, descoperirile de la Galații Bistriței³, datate în Latène B final și cele din Latène C de la Cepari⁴ sau Dipșa⁵. În toate aceste puncte s-au pus în evidență și urme specifice dacice datate în Latène C și în continuare în Latène D. Rezultatele obținute până în prezent in-

¹ Gh. Marinescu, C. Gaiu, *Săpăturile de la Archiud „Hânsuri”, com. Teacă, județul Bistrița-Năsăud, Materiale și cercetări arheologice*, 1983, p. 131—134.

² I. H. Crișan, *Începutul Latène-ului la daco-geți în Marisia*, VII, 1977, p. 67—82.

³ Idem, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966, p. 66.

⁴ *Ibidem*, p. 57—61.

⁵ Vl. Zirra, *Descoperiri celtice de la sfârșitul Latène-ului în depresiunea Bistriței*, în FI, III, 1974, p. 140.

dică procesul unei simbioze a celor două elemente. Această conviețuire a dus la asimilarea celților de către daci, cu toate consecințele pozitive pentru civilizația autohtonă. După cât se pare, pe la mijlocul secolului II î. Ch., procesul de asimilare a celților era definitiv încheiat și nu se mai poate vorbi despre un etnic celtic distinct atât aici, cât și la nivelul întregii Transilvanii.

Perioada amintită este urmată de a doua, cea dacică clasică și care cuprinde intervalul de timp destinat lucrării de față. Este epoca în care, pe toată întinderea spațiului carpato-danubiano-pontic, apar mari centre economice, religioase și militare geto-dacice, ca rezultat al unei societăți care a atins o anumită treaptă de dezvoltare. Pe durata sec. II î. Ch. se fondează majoritatea așezărilor care vor fi înțta în timpul statului dac, adăugându-se celor din veacurile anterioare⁶.

În Bistrița-Năsăud, mărturiile arheologice date acum sunt mai numeroase, ca arie de răspândire, față de segmentul cronologic anterior, și, în același timp, mult mai diversificate. Se poate considera că majoritatea urmelor dacice se plasează în apropierea cursurilor de apă, așezările par să fi fost așezate pe terasele din vecinătatea râurilor. S-au preferat locurile propice agriculturii, cu resurse naturale bogate și foarte probabil pentru amplasarea așezărilor se va fi ținut cont și de avantajele strategice pe care le oferea terenul. Unele din așezări au funcționat și în epocile precedente, activitatea umană derulându-se uneori fără întrerupere, pe parcursul mai multor perioade istorice.

Descoperirile, constând în principal din fragmente ceramice, tind să se concentreze pe văile râurilor afluate Someșului Mare. Ele sunt numeroase mai ales în regiunea de sud, neorientându-se în funcție de axa Someșului, pe văile Meleșului, Dipșei, Șieului sau a Budacului. În schimb, pe măsură ce se înaintează spre est, nord-est, spre M-ții Călimani, Bărgău, Țibleş, Rodnei, văile râurilor se îngustează, punctele ce menționează descoperiri arheologice se rarefiază odată cu înălțimea reliefului.

⁶ I. Glodariu, *Arhitectura dacilor*, Cluj-Napoca, 1983, p. 44.

Considerăm că nu se poate exclude a-prioric existența unor puncte locuite în zona montană și în zona de la nord de cursul Someșului, mai ales că pe aici drumurile naturale de pe văile cursurilor de apă și peste munți prin trecătorile Carpaților Orientali legau aceste regiuni de cele de azi ale Moldovei sau Maramureșului. Este evident că în zonele montane sau de dealuri înalte, un rol major a jucat creșterea animalelor, cu deplasări în funcție de anotimp, așezările stabilite aflându-se la poalele munților. Situația depinde, firește, și de orientarea investigațiilor arheologice care au atins mai puțin partea de nord a județului. Foarte probabil, așezări aparținând dacilor au existat și în nord, mai numeroase decât o arată punctele cu descoperiri, dar cu o densitate și cu o populație mai redusă.

Suntem departe de a putea aprecia mărimea măcar a unora din așezările de epocă dacică semnalate în Bistrița-Năsăud, dar totuși s-ar putea observa că în anumite locuri materialul arheologic obținut se deosebește cantitativ și chiar calitativ, în raport cu celelalte, putând constitui un prim indiciu despre importanța acestor așezări.

În cuprinsul județului au fost depistate și o serie de puncte fortificate, unde amprenta civilizației dacice a fost constatată dar care nu au fost cercetate suficient pentru a li se preciza cronologia și apartenența etnică în mod exact. Până când săpăturile arheologice nu vor confirma atribuirea măcar a unora din cetățile menționate mai jos, dacilor, stabilindu-se o stratigrafie convingătoare, ele rămân incerte și nu pot contribui la întemeierea unor concluzii istorice. Aceasta pare să fie situația de la Ardan, Dumitrița, Monor, Șieu-Măgheruș, Pintic sau Ruștior. Date mai certe avem despre fortificațiile de la Sărățel și Viile Tecii.

Dat fiind faptul că săpăturile de la Viile Tecii⁷ nu sunt încheiate, iar materialul

⁷ O bună parte din materialul găsit în urma cercetărilor de la Viile Tecii, sub conducerea d-nei Gabriela Rădulescu de la Muzeul județean Bistrița-Năsăud, în punctul „Cetate”, aparține fazei clasice a epocii dacice, urmând a se stabili cu exactitate, care din elementele fortificației sunt contemporane acestui material.

recoltat este în curs de prelucrare, cetatea de la Sărățel rămâne singura fortificație dacică cercetată și datată cu certitudine în spațiul istorico-geografic de care ne ocupăm⁸. Situată pe dealul „Cetate” (cota 631), un mamelon aflat la est de Sărățel, fortificația dacică deține o poziție strategică favorabilă, în apropierea confluenței văilor Șieului, Bistriței, Budacului, iar pe sub cetate trece drumul din Valea Șieului, Valea Tecii, înspre Valea Mureșului. Cetatea dacică a sfârșit în mod violent, foarte probabil în timpul războaielor daco-romane de la începutul sec. II d. Ch. Stratul de cultură dacică este subțire, indicând fie o locuire de scurtă durată, fie sporadică, datată în perioada sec. I î. Ch. — I d. Ch. Faptul în sine include cetatea în categoria fortificațiilor de refugiu, în sensul utilizării ei de o garnizoană mai mare sau mai mică dar numai în timp de război⁹.

Informații suplimentare se pot obține prin analiza materialului arheologic de epocă dacică. Dintre componentele culturii materiale ceramica este elementul cel mai răspândit și cel mai caracteristic. Inventarul ceramic recoltat în județul Bistrița-Năsăud, pentru acest interval, este constituit în primul rând din ceramică autohtonă, lucrată atât cu mâna cât și la roată, care provine dintr-un număr mare de localități. Din păcate, în majoritate, acest material se dovedește a fi foarte fragmentar. Proportia ceramicii lucrate cu mâna continuă să fie mare, ceea ce înseamnă continuarea producerii în gospodăriile din cadrul așezărilor a vaselor curente, uzuale. Din această categorie remarcăm fragmente de cești dacice, vase-borcan, vase mari de provizii și diferite tipuri de oale. Ornamentele specifice dacilor se regăsesc și aici: brăul alveolar și în relief, butoni sau incizii în formă de linii drepte și vălurite. Ceramica lucrată la roată este în general de culoare cenușie și, mai rar, roșie. Din punct de vedere al formei au fost semnalate fructiere, câni cu o toartă, diferite oale cu profil înalt. Au fost descoperite și fragmente de vase mari

de provizii, din categoria chiupurilor cu pereții groși și de culoare roșie

Alături de produsele autohtone, deși redusă cantitativ, întâlnim ceramică de import, elenistică sau romană, procurată pe calea comerțului. Ea este prezentă la Sânicosăra de unde provine o pateră de la sfârșitul epocii Latene împreună cu fragmente de dolium roman¹⁰. Alte fragmente de Krater grecesc au fost descoperite la Ciceu-Cristur¹¹, fragmente de vase grecești fiind găsite și în interiorul fortificației de la Sărățel¹².

Tot ca o dovadă a legăturilor pe care locuitorii de aici le-au avut cu civilizațiile greacă și romană, legături care au precedat cu câteva secole, cucerirea Daciei de către romani, sunt descoperirile monetare. În a doua jumătate a sec. II î. Ch. pătrund în Transilvania, monedele Macedoniei Prima și cele thasiene și tot în această perioadă se regăsesc aici monedele orașelor Dyrrhachium și Apollonia¹³. Categoriile respective vin și iau locul emisiunilor geto-dace de tip greco-macedonian care încetează a mai fi bătute. Un important tezaur provine de la Șieu-Odorhei, alcătuit din 214 monede de aur și argint cu astfel de emisiuni, excepție făcând șapte monede de tip celtic¹⁴.

Deși aceasta este descoperirea monetară cea mai importantă, în Bistrița-Năsăud s-au mai făcut descoperiri de tezaur sau piese izolate, din cele amintite, la Ocnița¹⁵ și Sângeorzul Nou¹⁶. Statistic sunt înregistrate 16 monede dyrrhachiene, 186 thasiene, 98 emise de Macedonia Prima și 4 de Apollonia, în toate categoriile preponderența fiind deținută de monedele din tezaurul de la Șieu-Odorhei.

Încetarea emisiunilor locale, precum și transformările petrecute în Dacia au coin-

¹⁰ Idem, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj-Napoca, 1974, p. 220.

¹¹ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*, București, 1969, p. 265.

¹² Șt. Dănilă, *FI*, 2, 1972, p. 85—86.

¹³ I. Glodariu, *Arhitectura dacilor*, p. 97.

¹⁴ C-tin Preda, Gh. Marinescu — *Contribuții la circulația monetară în Dacia, în sec. I î.e.n. Tezaurul de la Șieu Odorhei*, BSNR, 131, 1986, p. 16—68.

¹⁵ I. Glodariu, *Relațiile*, p. 260.

¹⁶ *Ibidem*, p. 268.

⁸ I. Glodariu, *op. cit.*, p. 105.

⁹ *Ibidem*, p. 119.

cis cu pătrunderea, tot în această fază, a monedelor republicane romane. Toate piesele romane descoperite în Bistrița-Năsăud, cele de epocă dacică, sunt monede republicane, lipsind total cele imperiale. Au fost semnalate aproximativ 270 monede, contribuția majoră fiind adusă de către tezaurul de la Stupini, alcătuit din 251 denari republicani¹⁷. Celelalte piese romane au fost găsite la Cepari¹⁸, Sângeorzul Nou¹⁹ și Năsăud²⁰.

Descoperirile monetare fac dovada relațiilor de natură comercială și la fel ca în alte părți ale Daciei ar putea fi puse, parțial, în legătură cu vânzarea sării în teritoriile daco-getice mai ales de livrările de sare la sud de Dunăre²¹. Încă Vasile Pârvan remarcă lipsa acestui produs în zona balcanică și incluse sarea printre produsele achiziționate de negustorii greci în Dacia pentru a-l desface în teritoriile sud-dunărene²². Până pe la mijlocul sec. al XIX-lea s-au extras importante cantități de sare din preajma localităților Sărata, Sărățel, Căian, Beclean și Ocnița. Un rol în exploatarea unor zone cu resurse de sare a avut poate și cetatea de la Sărățel. Cu siguranță aceste monede n-au folosit ca mijloc de schimb numai în tranzacțiile comerciale cu caracter extern, ci și-au găsit o întrebuințare crescândă și pe plan intern.

Nu pot fi uitate nici descoperirile de piese de podoabă din argint, unele citate de către specialiști, pentru măiestria execuției lor. Toate acestea sunt izolate și nu pot fi legate sigur de nici o așezare cunoscută și cercetată până acum. Pe raza orașului Bistrița, au fost găsite două fibule de tipul așa-ziselor fibule cu nodozități²³. O altă fibulă dacică a fost descoperită în localitatea Coldău, de această

dată în asociere cu un inel²⁴. De la Bistrița mai provine un lanț de podoabă cu pandantiv²⁵, de la Petriș o brățară²⁶ și încă un inel de la Stupini²⁷. Alte piese de podoabă găsite pe aceste meleaguri se află astăzi în muzee din Ungaria sau Austria, dar lipsa bibliografiei ne împiedică să putem spune mai multe despre ele.

Materialul arheologic din județul Bistrița-Năsăud provine, în bună parte, din descoperirile întâmplătoare, iar în aceste condiții nu oferă o bază particularizată cu privire la viața spirituală a celor care au locuit aici. Nu au fost puse în evidență sanctuare dacice, prezente în alte spații contemporane, sau reprezentări ale unor divinități care sunt rare în întreaga Dacie. Acest fapt nu împiedică, desigur, existența în trecut a unor lăcașuri de cult, distruse total sau nedescoperite încă, folosite de locuitorii de pe Valea Someșului Mare și ai afluenților săi. Nu avem nici mărturii ale unor necropole sau morminte dacice, ele fiind bine ilustrate pentru perioada anterioară prin cele daco-celtice. Ca și în alte așezări ale Daciei se constată afinitatea pe care o simțeau pentru aceleași ornamente și forme specifice, față de aceleași piese de podoabă, bunuri care se aflau într-o largă circulație.

Poate insuficiența cercetărilor arheologice a determinat istoricii de astăzi să se ferească a plasa în această zonă unul sau altul din cele 15 triburi enumerate de geograful alexandrin Ptolemeu în Geografia sa, pe teritoriul Daciei. Unul dintre puținii care a făcut-o a fost profesorul ieșean N. Gostar care, analizând izvoarele antice, în primul rând pe cele care le avem de la Dio Cassius, Ptolemeu și din Historia Augusta, ajunge la concluzia că neamul costobocilor ocupau regiunea muntoasă și deluroasă, cuprinsă de M-ții Rodnei, M-ții Bârgăului, M-ții Tibleșului, ai Lăpușului și Maramureșului și culmea meridională a Carpaților Păduroși, depășind spre est culmile Carpaților și răspândiți pe cursul superior al Nistrului și jumăta-

¹⁷ Ibidem, p. 293.

¹⁸ D. Protase, SCIV, 21, 1, 1970, p. 148.

¹⁹ I. Glodariu, Relațiile, p. 292.

²⁰ B. Mitrea, Un tezaur roman mai puțin cunoscut — Năsăud, județul Bistrița-Năsăud, Apulum, XII, 1974, p. 136—139.

²¹ I. Glodariu, Relațiile, p. 107—108.

²² V. Pârvan, Getica. O protoistorie a Daciei, București, 1926, p. 243.

²³ D. Popescu, Tezaure de argint dacice, în BML, nr. 4, 197, p. 26.

²⁴ K. Horedt, Dacia NS, XVII, 1973, p. 163.

²⁵ D. Popescu, Op. cit, p. 30.

²⁶ Gh. Marinescu, Șt. Dănilă, FI, 4, 1976, p. 31.

²⁷ I. Glodariu, Relațiile, p. 220.

tea de nord a Moldovei²⁸. După cum se poate vedea, o bună parte din aria trasată de N. Gostar reprezintă tocmai spațiul județului Bistrița-Năsăud. Această localizare ar justifica și denumirea de costoboci transmontani folosită de Ptolemeu (III, 5, 9).

Pe baza datelor pe care le deținem e greu de dat crezare pe deplin lui N. Gostar, mai ales că ulterior a modificat o bună parte din concluziile sale referitoare la costoboci. Alți cercetători care s-au ocupat de costoboci i-au plasat în nordul Moldovei, în Maramureș, pe Niprul Superior, în părțile sătmărene, în nord-vestul Mării Negre.

Nici V. Pârvan nu s-a hotărât, la vremea sa, pentru o anumită populație, dar considera că orașul antic Arcobadara trebuie căutat, după informațiile aceluiași Ptolemeu, departe la răsărit de Porolissum,

²⁸ N. Gostar, *Ramura nordică a dacilor — Costrobocii* în *Buletinul Universității „Babeș-Bolyai”* — *Seria științe sociale*, I, 1956, p. 183—200.

fie pe la Rodna, unde erau exploatate în antichitate minele de aur, fie pe la Bistrița, unde se constată, de asemenea, urme dacice²⁹.

Județul Bistrița-Năsăud este, după cum am precizat la început și după cum se poate observa, destul de puțin cunoscut din punct de vedere arheologic în ceea ce privește perioada dacică. Considerațiile de față nu reprezintă decât stadiul actual al cunoștințelor noastre în acest domeniu, așa cum se reflectă el pe baza datelor obținute prin cercetările de până acum. Singura concluzie fermă care se poate formula în legătură cu prezența dacilor în această zonă, este că urmele acestei prezențe există chiar dacă ele nu sunt suficiente pentru a stabili clar trăsăturile civilizație autohtone de tip Latène. Considerăm însă că cele existente sunt de natură să autorizeze speranța unor noi descoperiri care să aducă mai multă lumină în problema dacilor pe aceste meleaguri.

²⁹ V. Pârvan, *Op. cit.*, p. 256—257.